

RUSKEN, Folk och Fornt i Nydala, sidan 32-38

Rusken har en yta på 33,9 kvadratkilometer och befinner sig 181 meter över havet.

RUSKEN

Självklart betyder sjön mycket för hela Nydala socken. Och än större har betydelsen varit tidigare. Det var socknens bästa kommunikationsled, innan vägarna blev så pass farbara, som de nu är. Det är få gårdar i socknen, som inte har fiskerätt i sjön. För närvarande har fisket inte någon ekonomisk betydelse, men tidigare var det mycket väsentligt. Det gällde att dryga ut kosten med husbehovsfiske, och kanske kunde man sälja någon fisk, framför allt sik. Så sent som på 1950-talet fanns det fem yrkesfiskare vid Rusken. För torpare och backstusittare var fisket nästan nödvändigt för att klara försörjningen.

ALLMÄNNINGEN RUSKEN

Redan på 1100-talet fick munkarna i Nydala kloster rätt till fiske i Rusken. I "En bok om Nydala kloster" sid. 28 uttalas den förmodan, att Rusken utgjort en gränssjö, allmänningsjö, mellan Finnveden och Njudung. En sådan förmodan kanske bestyrks av vad som sägs i domboken den 4/6 1663 om häradssyn mellan Svensbygd och Steningaryd, där det heter: "Thernäst hwadh fisket anlangar bliffue effter gamble Edzswurne witnes häfd så wida uhrminnes och så länge oklandrat ståndit effter aflagde Edhers witnesbyrder uti fordom almenningen /: siön ros kin :/ emellan begge öyarna, af östgötha Lagin Bygda Balkin 28. c. 3 §." - Det gällde här en tvist om Svensbygds fiskevik utanför Steningaryd och Svensbygds notadrätt vid den nordligaste av Furö holmar.

HUSBEHOVSFISKE

Husbehovsfiske skedde med nät, hommor, katsor och genom notdragning. En katsa kan väl närmast liknas vid en ryssja, där armarna utgjordes av spjälor, som man stack ner i botten. Särskilt sik- och gäddfisket var man mån om. Där hade byn sina bestämda fiskeplatser, som kunde cirkulera mellan de olika gårdarna i byn. I Sandvik cirkulerar lekfisket mellan tre lekplatser. Ena året har man fisket vid Gäddekärret vid Sandviks skola, andra året vid Gäddekärret vid Ollonön och tredje året vid Aleviken vid Ollonön. För övrigt hade man inga restriktioner i fråga om fiske på byns vatten mer än normal hänsyn.

I ovannämnda tvist mellan Svensbygd och Steningaryd sägs om fiskerätt: Där man haver land, där haver man strand till fiskning inom vass och vik. Fortfarande gäller den uppfattningen, att den som har fiskerätt eller strandrätt, får fiska fritt ute på sjön.

Förr hade mörten stor betydelse både som föda och som foder åt höns och grisar. Mörten var lättfångad. Särskilt vid leken kunde man få stora mängder. Den kokta mörten lades i stora tunnor och användes till svinföda. "Gamle Wikström på Järnudden fodrade hönsen med mört, så äggen smakade fisk", sägs det ännu. Det är visserligen överdrivet, men det visar att man använde mörten som foder.

METE OCH LJUSTRING

Mete var något som småpojkar ägnade sig åt och som inte hade något med husbehovsfiske att göra. Men många torparpojkar sändes iväg till sjön för att meta upp fisk för att man skulle få något att äta i svåra tider. Gamla sagesmän berättar, att torpare fick fiska utan vidare på de vatten, som hörde till den by, där torpet var beläget. Många torpare hade båt vid sjön och fiskade med nät, men det var inte accepterat. Ljustringen däremot var godtagen som fiskemetod för torpare.

KRÄFTORNA I SJÖN

Intill första världskriget fanns det mycket gott om kräftor i Rusken. Men så kom pesten, och sedan dess har man inte funnit mer än någon enstaka kräfta i sjön, trots att många försök gjorts till inplantering. Vid sekelskiftet fick man 25 öre tjoget för kräftorna, om de såldes i Sävsjö eller Stockaryd. Man plockade kräftor i 4-kappe korgar (c:a 20 liter). Det hörde till att man skulle fånga kräftor till bloss. I en järnkorg, som var fäst på en stång, eldade man med tjärved, som flammade bra och gav gott lyse. En person bar blosset, och en plockade kräftor. Ingen gammal berättare har nämnt, att bondebefolkningen åt kräftor vid sekelskiftet. Man sålde så många kräftor som man kunde och kokte resten till grisarna. Kräftorna innehöll ju mycket kalk och hjälpte mot "olet". Olet var en sjukdom hos grisarna med samma symptom som engelska sjuken (rachitis) hos barnen. Benen blev svaga och vek sig, och grisarna kunde till sist inte gå eller resa sig.

BÅTBYGGARE

In på 1960-talet byggdes båtar - eller skepp som det heter här - av Wikström på Järnudden och Albert på Stavas. Alberts far, fiskaren Anders Daniel Warm, byggde inte båtar, trots att han jämt var på sjön. Han gjorde i stället laggkärl. Josef på Hattut byggde båtar åt folket i Ohs, liksom Store-Klas på Kallshylte. Fiskaren Karl Johansson på Ohs byggde båtar till sig själv och någon åt bekanta. Gustav Axelsson i Långö, endast känd under namnet Dacke, gjorde båtar och hade nästan ett litet varv vid Långö vägskaäl fram till andra världskriget.

Så bör vi komma ihåg, att man inte gick till en båtbyggare och bad att få köpa en båt bara. Det var en lång procedur, som föregick sjösättningen. Båtbyggaren skulle liksom granska köparen för att se, om det var en värdig ägare till hans produkter, som uppenbarade sig. Och så fördes en lång diskussion om vem som skulle hugga virket och var virket skulle tagas. Och lika självklart var allt virke, som man kom med, alldeles odugligt till båtbygge. Det gick inte att vränga, det var för brett eller för smalt, för tjockt eller för tunt, för mycket kärnved eller för mycket ytved.

Men båtbyggaren skulle då till sist verkligen uppoffra sig och försöka göra något av det där odugliga virket, men inte hann han göra båten det året, så upptagen som han var. För han var ju den ende vid sjön, som kunde göra "ett redit skep". De andra klåparnas flytetyg kallades "bråddöd", för det kunde ju envar begripa, att det var livsfarligt att ge sig ut på sjön i ett sådant kar, som de andra hade tillverkat. Men efter knappt en vecka var båten i alla fall färdig, och det var alltid "det bästa skepet" båtbyggaren hade gjort. Och nu skulle man i nåder få köpa det. "Egentligen skulle jag ha si och så mycket, så svårt som det var med det virket och så lång tid som det tagit, men eftersom det är du, skall du få det för det och det priset." Och så tog man båten med sig i sjön, men det kändes knappast, som om köparen var den rätte ägaren till båten. Det var i alla fall båtbyggarens verk. Köparen hade ju bara betalt en struntsumma för att få nyttja det.

FOLKMINNEN OM RUSKEN

Utanför Intäkt står nära stranden ett par stora spetsiga stenblock, som kallas Intäkta stutar. Om dem sägs det: "Intäkta stutar vänder sig var gång de hör Nydala kyrkklockor."

"Otto i Hunnaviks bror Gustav ljustrade och fick upp en gädda med ögon stora som tenntallrikar."

"Den största gäddan de fångat i Rusken var på 14 kg. Det var Osa-fiskaren, som tog henne, och hon hade flera drag i munnen."

Så har man bedömt djupet på olika sätt. Självklart är Rusken - liksom alla andra sjöar - här och var bottenlös. Två oxatömmar räcker inte ner till botten. Och två oxatömmar motsvarar 16 famnar eller knappt 30 m.

"Sjön är lika djup som kyrktornet är högt."

"August i Skärvälla mente, att Lindö-djupet var störst med 16 meter."

"Lotta Sten på Moen mente, att Moa-djupet var det största. Det var 18 meter."

"Gamle muraren Hellsten vid Applehult hade en gång eldat på Sikö, när han var i land för att äta. Då tog det eld i skogen, och hela ön brann av. Sen började granen växa upp på ön, och nu är där stor granskog."

"De har alltid sagt, att Applehults by i Hjalms socken skulle ha fiskerätt i sjön, och det skulle vara ända sedan munkatiden." - Om detta kan bara sägas, att Applehults-bornas anser samma sak, och Applehult har hört till Nydala kloster, åtminstone Norregården.

"På vintern märkte de ut särskilda vintervägar på isen med granerusker. Det gick en sådan vinterväg från Ulfsnäs till Långö kvarn. Men det var rätt farligt de där vintervägarna på senvintern, för under all hästgödseln blev det liksom brunnar i isen av solvärmens, och hästarna kunde lätt tram- pa igenom."

"August i Skärvälla sänkte en häst, som de inte kunde få opp. Då sågade de en ränna framför hästen mot land, och han fick simma in mot land, tills han kom på så grunt vatten, att de kunde dra opp en."

Det är mycket sällsynt, att det finns is på sjön vid 1 maj, men "1947 kunde Harald Wikström gå på isen ut till Lindö den 10 maj och ta opp sina hommer. Likadant var det 1924."

Harald Wikström hade för övrigt alltid samma uppfattning om fisket: "Men förra året var det bättre."

Och Gustav Skomakare hade ett gott råd, när man maskade långrev: "Om du kniper å masken, så sätt ene biten i munnavika, mens du maskar på. Det gör inget om han lerkar lite."

TYDOR AV SJÖN

Går sjön upp åt Hättebo kullar
så blir skäpporna fulla

Alternativt: Svens-
bygds kullar

Går sjön upp åt Ohsa vrå
blir det varken äta eller så

Går sjön upp åt Hunnavika land
blir det som det kan

Går sjön upp åt Möa vik
blir det hunger och skrik

Alternativt: Hab-
rarpa vik

Om sjön lägger sig tom, går den upp full.

Bäckar sig sjön på tvären, så blir det stort oväder.

Om lommen skriker på kvällen, så blir det regn.

TYDOR AV OCH KRING SJÖN

Susar det i Bockatäppa, så blir det regn; enligt August i Skärvälla.

Går solen ner i säck, så blir det regn.

Om man ser strålar från solen, när den går ner, så blir det oväder.

Skiner östersol på västermoln, så blir det regn.

Morgonglans och käringdans varar inte till kvällen.

När regnkråkan (spillkråkan) skriker, blir det regn.

SJÖN TAR

Omkring 1870 dog på några månader flera människor på och vid sjön. Då diktade man en visa om olyckorna.

Grisen dog på isen
Greta dog i spisen
Kakelugnsmakaren i Möelund
Norske-Pelle i Sikösund

Detta enligt uppgift av Lisa Lindberg i Applehult, född 1849 i Nydala socken (LUFA 3486)

Skomakar-Lassedog ner på isen
Greta på Loberget trilla i spisen
Kakelungsmakaren i Möe-lund
Hättebogubben i Sikösund
Men Pelle på Hägryda gjorde ej så
ty han stod på huvet i Holkaryds å

Detta enligt Gustav Skomakare (Karlsson), född 1885 på Torsborg under Moboda.

Grisen var en skomakare från Hjälmseryds socken, som gick vilse på isen.

Greta på Loberget anses allmänt ha blivit inknuffad i sin spis av "judemördarn", Andreas Petersson, född 1830 i Hättebo. Hon hade då fått ut pension efter sin avlidne man, som varit korpral.

Kakelugnsmakaren säges vara från Hjälmseryds socken och dog, när han åkte kälke utför en backe vid torpet Mödan under Carlsnäs och körde mot en sten.

Hättebogubben eller Norske-Pelle var arrendatorn Peter Johansson i Hättebo, som den 22 februari 1872 körde ett lass bjälkar upp till Nydala och på hemvägen omkom i en råk vid Sikö.

Pelle på Hägryda var torparen Peter Magnusson, född 1823 i Nydala. Han flyttade 1862 till Hägryda under Holkaryd i Vrigstads socken, just på gränsen till Nydala. Han drunknade, när han var på hemväg från "Dagens" under Klinthult. "Dagens" var en backstuga uppförd för avskedade soldaten Daun under Klinthult, som fått avsked på grund av dryckenskap.

Den fortfarande bäst kända händelsen är när Kristian II av Danmark lät dränka munkarna i klostret. Det var den 2 februari 1521 eller någon av de närmaste dagarna däromkring. Man

är ju litet tveksam till hur munkarna kunnat dränkas vid denna tidpunkt, då sjön alltid är tillfrusen. Inte lät Kristians soldater hugga upp en vak i sjön för att dränka munkarna. Soldaterna hade nog använt en annan metod för att få död på munkarna. Särskilt väl är detaljerna kring munken Gottfrids död kända. Han simmade bort och tog sig ända till Gottfridsön, innan han av soldaterna mördades.

Och så något om drunkningsolyckorna från sen tid.

Den 18 januari 1807 drunknade drängen Anders Håkansson från Hökaberg, när han var på hemväg från sin systers gravöl i Brunnstorp, då han - emot givna varningar - vågade sig ut på Rusken och drunknade olyckeligen mitt emellan Stora Hunnaviks land och Furö. Eftersöktes av mycket folk i 14 dagar, innan kroppen återfanns.

Den 19 november 1820 drunknade Anders Jonsson i Intäkt, 15 år gammal, när han var ute på isen i en vik vid gården och på en dröj sköt sig för långt ut och föll ned genom den svaga isen, därifrån han ej kunde upptagas, förrän han redan var död.

Den 25 mars 1827 drunknade Anders Johansson i Uveryd, 17 år gammal, på resa till Vrigstad i sällskap med en skraddare.

Den 27 januari 1828 drunknade drängen Anders Svensson på Slåfällan, 28 år gammal. Han hade övertagit torpet föregående år, var förlovad med en änka från Järnbo och skulle gå att utta lysningsattest, men vågade sig ut på en sjövik, där han på obetydligt djup drunknade.

Den 26 november 1829 drunknade torparen Magnus Andersson från Långåsa, 38 år gammal. Åkte ner i en s. k. råk på sjön genom vågsamhet. (Han var född i Gåeryd och hustrun i Staveryd, varför han väl kan tänkas ha varit och hälsat på i någon av de gårdarna.)

Den 26 juni 1830 drunknade grenadjären Magnus Klint på Gisa-bo ryttartorp, 26 år gammal.

Den 29 december 1834 drunknade Sven Jönsson i Skärvälla, 20 år gammal, och hans broder Nils Johan Jönsson, 18 år gammal.

Den 17 oktober 1839 drunknade avskedade soldaten Johan Wrig i Intäkt, 49 år gammal. Änkan och barnen flyttade då till en backstuga, som sedan kom att kallas Wrigge-kallgårn.

Den 19 december 1847 drunknade Anders Johan Eriksson på Mannahemmet, 16 år gammal, och hans farbroder Sven Gustav Warm på Warmstorp, 19 år gammal. "De tog olovandes på kriskor över Trälsbrokärret, när de skulle upp till Nydala för att hämta fattigsäd till julen", enligt Anna på Sandsdal.

Den 10 oktober 1848 drunknade Anders Vilhelm Lekström på Järnudden, 1 år gammal, i sjön.

Den 24 december 1848 drunknade Jonas Peter Hansson i Intäkt, 14 år gammal, under skridskoåkning.

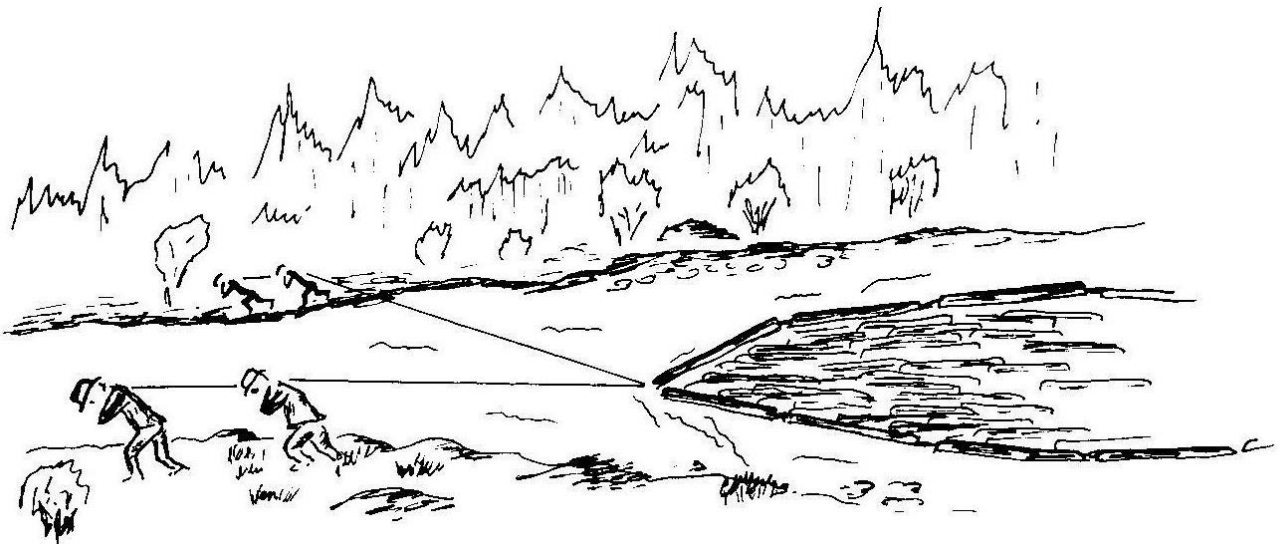
Den 22 december 1857 drunknade Axel Vilhelm Lejon på Gisabo ryttartorp, 4 år gammal, förvirrade sig i mörkret klockan 7 om morgonen och stupade i Gisabo å, som flyter tätt förbi hans hem.

Den 26 januari 1864 drunknade drängen Anders Johan Johansson i Klinthult, 23 år gammal, son till småskolläraren Johannes Nilsson Sandberg på Svenstorp. Han körde över den bräckliga Gisabo bro med lass till kvarnen lyckligen. Men vid återfärden med tom vagn brast bron. Oxarna och vagnen blev oskadda, men drängen upptogs död ur vattnet, troligen skadad av en svår stöt vid tinningen mot vagnshäcken vid fallet.

Den 5 januari 1872 drunknade skomakaren Anders Peter Petersson, som då bodde i Svensbygd. Han hade varit hos Kalle skomakare på Torsborg under Moboda. Efter slutat arbete skulle han bege sig till Svensbygd över sjön i yrväder trettondagsaftonen den 5 januari, sedan han klagat över illamående men yttrat förhoppning att bli bättre genom att vandra hem. Då han i hemmet ej avhördes, eftersöktes han och hittades den 7 januari död på sjön bredvid en sten nära Ulfsnäs land. Var ej känd för fylleri

Den 25 december 1879 drunknade hustrun Kajsa Johannesdotter i Sandvik, 48 år gammal. I avsikt att senaste juldag övervara julottan begav hon sig med dottern Emma Kristina och 9 andra, alla åkande över sjön Rusken. Men i mörkret kom alla i en vak, varifrån också alla uppkom utom modern. Hon hade fört ett stilla liv.

Timmerflottning på Rusken, Folk och Fornt i Nydala, sidan 39-41

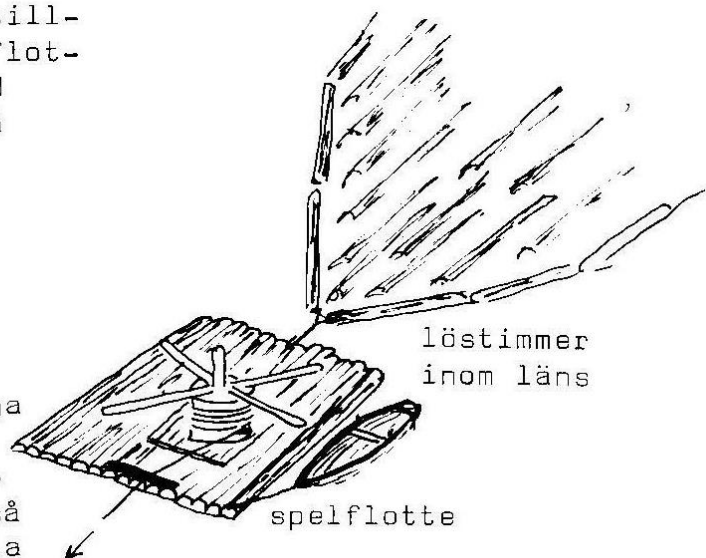
OM TIMMERFLOTTNING

När och hur det började är obekant, men fram mot andra världskriget flottade man timmer från Vrigstad-trakten till Ohs bruk i ån och över sjön Rusken. I själva ån fördes timret fram av det rinnande vattnet, men över småsjöarna uppe vid Vrigstad drog man timret löst i länsar. Två man gick på var sida av de smala sjöarna och drog timmerflotten framåt i långa rep. Vid dammfästet i Långö samlades timret upp, och en dag släppte man på vattnet och tog ner timret genom forsen. Ohs bruk betalade mer för den skog, som växte norrut och som kunde flottas ner till bruket, än för den skog som växte söder om bruket.

Före 1920, så länge det var tillåtet att flotta löstimmer, flottade man timmer på Rusken med hjälp av spel. Spelet stod på en flotte, som var fäst vid länsen runt timmerflotten. Spelflotten var ungefär fyrkantig, av timmerlängd. I centrum av spelflotten fanns en alntjock vridbar kubb.

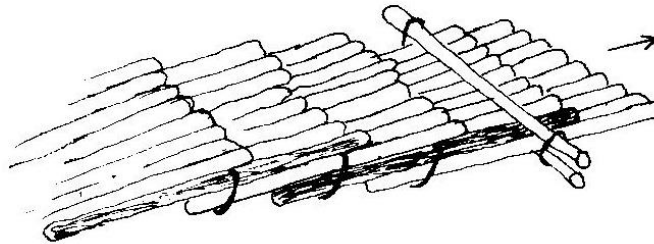
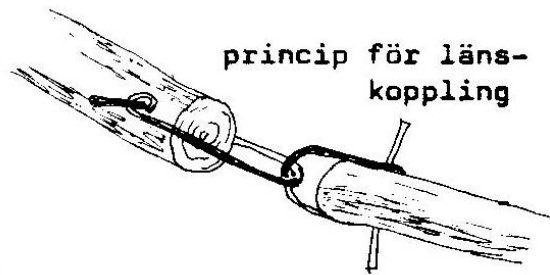
Den vreds runt med hjälp av 4 armar, som var 2 meter långa. Runt kubben spelades då en lina upp, som var fäst i sjöbotten med ett ankare, och så drogs hela timmerflotten sakta framåt.

Linan var ett par hundra meter lång. När man spelat in hela linan, rodde man ut med ankaret och drog ut linan igen, så långt det gick. Så fäste man ankaret på nytt och spelade in linan. Det krävdes 4 man för att dra spelet runt. Det var ett fruktansvärt tungt arbete. Allra värst var det givetvis, om det blev oväder. Någon gång hände det t. o. m. att länsen slets sönder av stormen, och timret kom löst i sjön.

Eftersom man kände botten mycket väl, förekom det ibland, att man gick på grunt vatten, 3-4 meter, och stakade fram spelflotten, även det ett mycket tungt arbete. Timmerlänsarna behölls år efter år. De togs tillvara vid Ohs bruk när sista flotten för året kom ner, och kördes upp till avverkningsområdet, när isen bar att köra på.

Till länsar ville man helst ha långväxt jämntjock gran.

FASTFLOTTNING

Från omkring 1920 fick man inte längre flotta löstimmer. Då köpte Ohs bruk en ångbåt för att kunna köra fasta timmerflottar över sjön. De fasta timmerflottarna byggdes vid stranden på något ställe, dit det var lätt att köra ner timret med häst.

Först lade man ut en stor tvärstock i vattnet. På den lades sedan 7-8 stockar med ändarna. Så försköt man nästa lager stockar några alnar och lade på en ny tvärstock. Tvärstockarna surrades vid varandra med rep. Det var framändan av den fasta timmerflotten. Så byggde man på flotten med nya "fack" med stockar och surrade varje fack vid de underliggande stockarna. En flotte kunde innehålla 700-800 stockar och var hundratals meter lång. Längre flottor kunde man inte gärna ha, därför att det på flera ställen var trångt mellan öar och grund. Om då flotten var för lång, drev vinden den ur sin riktning, och om den kom på ett grund kunde surrningen brista och timret komma löst ut i sjön. Oftast transporterades dessa timmerflottor om natten, eftersom det då var lugnare väder. Flottarbas var Otto i Hunnavik.

En av dem som länge körde ångbåten vid flottning var Viktor Jarl. Ångbåten är numera restaurerad och går under namnet "Maggie". Då och då gör den fortfarande sina turer på Rusken under sommaren.

Mitt ute på "flatan" i sjön finns några rev. Ett av de svåraste att upptäcka och undvika var Drya-sten. Därför satte man under flottningssäsongen upp en röd varningsflagg vid grundet. "Drya-sten hade kastats dit av Gällaryds-jättarna. Den skulle träffa Nydala kyrka men kom inte tillräckligt långt. Nydala-jättarna hämnades med att kasta sten mot Gällaryds kyrka. Den stenen hamnade på Utjorden under Gällaryds säteri, bara några hundra meter från kyrkan."

Flottningen avtog i och med att vägarna runt Rusken byggdes ut så, att det gick att köra med lastbil på dem. Till 1926 flottade man varje år. Därefter hände det, att vissa år ingen flottning förekom. Före andra världskriget hade flottningen helt och hållet upphört. Från Furö flottades emellertid timret från ett hygge ner till Ohs så sent som 1950. Men det var en tillfällighet, beroende på att isen inte bar för timmertransport.

Även på Rusken kunde en flotte brista och timret komma löst. Därför gick efter flottningssäsongens slut ett arbetslag runt sjön och samlade hop så mycket timmer som möjligt. Flottningstimret barkades aldrig, och mycket bark kunde därför driva in i slåttermaderna runt sjön vid översvämning. För den skada, som därav skedde på slåttern, lämnade Ohs bruk ersättning till brukaren.

